

şevket süreyya aydemir

İKİNCİ ADAM

II. CİLT

1938-1950

REMZİ KİTABEVİ

İKİNCİ ADAM

İkinci Cilt

ŒEVKET SÜREYYA AYDEMİR

İKİNCİ ADAM

İsmet İnönü

İkinci Cilt
1938-1950

Remzi Kitabevi

İKİNCİ ADAM, CİLT II / Şevket Süreyya Aydemir

© Remzi Kitabevi, 1987

Her hakkı saklıdır.

Bu yapıtın aynen ya da özet olarak
hiçbir bölümü, telif hakkı sahibinin
yazılı izni alınmadan kullanılamaz.

Düzeltili: Mecit Demir

ISBN 978-975-14-0229-5

BİRİNCİ BASIM: Nisan 1967

ON SEKİZİNCİ BASIM: Haziran 2023

Remzi Kitabevi A.Ş., Akmerkez E3-14, 34337 Etiler-İstanbul
Sertifika no: 10705

Tel (212) 282 2080 Faks (212) 282 2090
www.remzi.com.tr post@remzi.com.tr

Baskı ve cilt: Seçil Ofset, 100. Yıl Mah., Matbaacılar Sitesi
4. Cad. No: 77 Bağcılar-İstanbul
Sertifika no: 44903 / Tel (212) 629 0615

İÇİNDEKİLER

Önsöz	13
-------------	----

BİRİNCİ KISIM

I. <i>Şartların Getirdiği Adam</i>	19
Atatürk'ün Son Arzusu.....	21
İkinci Adam, İkinci Reiscumhur	23
Pembe Köşk'ün Münzevisi	25
Nasıl Karşıladılar?	32
Temel Meseleler Karşısında İnönü	36
İnönü CHP'yi Nasıl Görüyor?.....	37
Milli Şef ve Değişmez Başkan	40
Celal Bayar Çekiliyor	42
Dargınlar Barışıyorlar!	45
II. <i>Atatürk'ü Devam Ettirmek ve Atatürk'ü Tamamlamak</i>	49
Tarihi Bir Sorumluluk.....	51
Atatürk'ü Devam Ettirmek ve Onu Tamamlamak	52
Bir Özlem ve Bir Gerçek	53
İktisadi Problemler	60
Doğuda Kanayan Yara.....	73
III. <i>İkinci Dünya Savaşı Öncesinde Avrupa!</i>	79
Bir Önceden Görüşün Hikâyesi	81
Temelsiz Bir Barış Nizamı.....	85
Faşizm Bayraklarını Açıyor!	87
Hitler Sahnede.....	89
Tanrısal Bir Misyon Peşinde!	91
Büyük İstifham: Sovyetler Birliği	93
IV. <i>İnönü, Avrupa'daki Kudretleri ve Akımları</i>	
<i>Nasıl Değerlendiriyordu?</i>	97
İnönü'ye Göre?	99

Koşullar ve Girişimler	103
Türkiye Yolunu Batı'da Arıyor	105
Bir Seyahatin Hikâyesi	110
Moskova'da Neler Olmuştu?	113
Üçlü İttifak	116
İkinci Dünya Savaşı Başlarken	
Beliren Çeşitli İhtimaller.....	118
Ordu Savaşa Hazır mıydı?	120
V. Savaş Bilen Savaştan Korkar	127
Avrupa Ateşler İçinde!	129
Çarklar Birbirine Çarpıyor!	133
Almanya-Polonya Savaşı,	
Bir Avrupa Savaşı Haline Geliyor!.....	137
İnönü Gemisini Kurtarıyor!	141
Avrupa Savaşından Dünya Savaşına!	144
Bir Petrol Hikâyesi	146
Maskeli Bir İstila Teklifi	148
Boğazlar Gene Ön Planda!.....	151
Kaderin Kara Eli.....	152
Alman-Sovyet Dostluk Devresine Ait Gizli Belgeler.....	153
Dünyanın Paylaşılması.....	158
İnönü Gene Sıkıntılar İçinde.....	166
Tarihi Bir Bekleyiş	168
Atlantik Beyannamesi	172
Boğazlar Gene mi Tehlikede?.....	174
Türkiye'ye Yeni Topraklar!	176
Dara'yı Aşan Bir Avusturyalı Onbaşı!	179
VI. Çarklar Boşlukta Dönüyor!	181
Bir Vekil İntihar Etmek İstiyor!.....	183
Topyekûn Savaş ve Savaş Ekonomisi	
Anlamından Yoksunluk.....	187
Çarklar Boşlukta Dönüyor!	189
CHP ve Ekonomik Savunma İşleri	193
Bir Görüş Meselesi	194
Rakamların Dilsizliği	195
Bir Şeyler Araştırılıyor	198

A'dan Z'ye Kadar Değiştireceğiz!	201
Fiyatların Zincirden Boşanması	204
Varlık Vergisi Hikâyesi	207
Avram Galanti Efendi Ne Diyor?	212
VII. Sonun Başlangıcı.....	215
İnönü'nün Uykusuz Geceleri	217
Olayların Zinciri.....	217
Söz, Artık Karar Adamı'nındı.....	219
Terazinin Gözleri Oynuyor!.....	221
Türkiye'ye Toprak Hediyesi!.....	224
Mihver Şansını Kaybediyor!	228
Müttefikler Arası Konferanslar ve Türkiye.....	231
İnönü Adana'da ve Churchill Neler Söylüyor?.....	234
İnönü Kahire'de: "Emir Almak Değil, Eşit Söz Hakkı İsteriz!"	238
Bir Bilanço ve Onun Sağlayıcısı.....	243
Bir Mektuplaşma ve Bir Konu.....	244
Madalyonun Ters Tarafı.....	247
Perde Kapanıyor!.....	249

İKİNCİ KISIM

VIII. Türkiye'den Toprak İsteniyor ve Sovyet Jeopolitiği	255
İnönü, Ciddi Problemler Karşısında.....	257
Sovyet Jeopolitiği	261
Sovyet Jeopolitiği Neden Bir İmparatorluk Jeopolitiğidir?...264	
IX. 1923-1950 Arasında İnönü ve Sosyal Mücadelenin	
<i>Üç Esas Kolu</i>	267
Atatürk Neler Demişti?	269
Yön Tayin Edici Bir Direktif	271
Osmanlı Padişahlığında Toprak Hukuku	272
Arazi Kanunname-i Hümayunu (1274-1858).....	276
Köy Proletaryasının Teşekkülü	277
Bir Kanun Nasıl Soysuzlaşır?.....	278
Toprak Ağaları Daha da Güçleniyor!	281
İhtilalci Bir Karar	282

Niçin Tek Hamle Olarak Kaldı?	286
Beklenen Oluyor mu? Köye Yöneliş	290
Rüzgâr Gibi Geçti!.....	293
1938-1950 Arasında Köy ve Toprak Meseleleri	297
İnönü Bıraktığı Yerden Başlayabildi mi?.....	298
Başka Tıp Bir Vekil	300
Toprağa Bakış	304
Batakçı Çiftlik Ağası ve Gözü Doymaz Vurguncu!	309
Hizmetim Olacaksa, Bununla Başlar, Bununla Biter	311
Toprak Kanunu İstemeyen Parti, Benim Partim Değildir!... ..	313
Topraksız Köylülük Niçin Tasfiye Edilemedi?	315
İşçisi ve Endüstrisi Olmayan Bir Ülke: Osmanlı Türkiyesi!... ..	318
Sanayileşmenin Değişmez Kanunu	320
İşçi Güruhu!	321
İş Kanunu	322
1947 Tarihli Sendikalar Kanunu.....	325
Devlet Sanatının Temel Konusu.....	327
Hazin Bir Miras!.....	329
1923-1950 Arasında	331
Üniversiteye Yöneliş, Büyük Bir Karar ve Küçük Bir Sonuç.....	333
Şimdi de Köy Enstitüleri.....	336
Köyden Gelen ve Köye Dönen İnsanlar.....	338
Taklit Değil, Fakat Örnek!.....	339
İnönü'nün Rüyası	341
Küçük İnsan, Büyük İnsandan Anlamaz!	343
Bir Başka Büyük Adam ve Bir Başka Büyük İş	344

ÜÇÜNCÜ KISIM

X. <i>İktidar Yorgunluğu!</i>	349
Millî Güç Harekete Getirilirse?.....	351
Harp Sonrası Planlarına Yöneliş	355
Vatan Arayan Sermaye, Değerlendirilemeyen İmkânlar.....	359
Hoş Bir Hayal!.....	366
Bu Bir Kehanet mi idi?.....	369

Değirmenin Suyu Nereden Gelecekti?	370
Karar Buhranı.....	374
XI. Kahramanlar Devrinin Sonu.....	375
İşlenmemiş Yol ve Bir İrade Adamı.....	377
Bir Hancı ve Yolcu Hikâyesi	381
Eflatun Ne Diyor?	384
İnönü'yü Dinleyelim.....	386
Demokrasi, Belki de Bir Ülküdü	387
İnönü'ye Göre Atatürk'ü Devam Ettirmek ve Tamamlamak!	388
Tek Parti Konuşmaz!	390
Koraltan'ın Evinde Hapsedilen Programcı	393
İnönü, Muhalefete Hukuki Temeller Hazırlıyor	396
Siyaset Sahnesinde Bir Emekli Mareşal.....	399
Bir Şeyler Değişiyordu	404
İnönü'nün Son Hakemliği.....	407
Düğüm Çözülebilir miydi?	409
CHP'de Genç Dalga	410
Kumandayı Elllerinde Tutanlar	412
Hürriyet Andından, Husumet Andına!	414
İnönü Cumhurreisliğinden Çekilmek İstiyor.....	417
Beklenmeyen Bir Başvekil.....	420
Halk Partisi Hâkimiyetini Tasfiye Edecek Seçim Kanununu, Halk Partisi Kendisi Hazırlıyor.....	422
Çanlar Kimin İçin Çalıyor?.....	424
Yeni Sakarya Zaferi.....	427
Siyasetin Halka Mal Edilişi	429
Kaptırılan Bayrak	430
Artık Söz Seçmenindir!.....	432
Ankara'ya Otobüsle İnmeye Hazır mısınız?	433
İktidar Yolu.....	434
Uzaktan Gelen Mektup.....	435

*Eğer takdir seslerini dostlarımızın alkış sadalarından
deęil de dūřmanlarımızın kin ve garaz dalgalarından
duyabilirsek, yolumuz etin, fakat yolculuęumuz
yařanmaya deęer olacaktır...*

ÖNSÖZ

TARİHİ ŞAHSİYETİN KADERİ

Bir tarihi şahsiyet kendi hayatını en zor kendisi yazar. Çünkü kendisine karşı tarafsız değildir. Bu tür hatıralardan biz ancak malzeme derleriz. Bir tarihi şahsiyetin kendi kaleminden, içinde yaşadığı şartların, karıştığı olayların ve bu olaylar içinde teneffüs ettiği havanın hikâyesini dinleriz. Ama bunları değerlendirmek; kendi açılarımıza göre ve kendi gücümüz oranında, bizim işimiz olur.

Bir tarihi şahsiyetin hayatını yazarken, yazar da elbette ki tam tarafsız değildir. Çünkü bu şahsiyet hakkında gerek kendi kafasında, gerek halk efkârında yerleşmiş fikirler vardır. Bu fikirler o şahsiyetin, bazen lehine, bazen aleyhinedir. Yani bu fikir ve kanaatler durmadan çelişir, çarpışır. Bazen de öyle olur ki, bu tarihi şahsiyet, gerçek köklerinden, gerçek şartlarından tamamen kopar. Gerçeklerle, yani o şahsiyetin içinden çıktığı şartlar ve yaşadığı olaylarla bağıntısı kesilir. Şahsiyet, ya putlaştırılır, efsaneleştirilir. Yahut da toplum içinden gelen bir takım ruh tepkileri, kinler, garazlar, hınçlar, yani hepsi de sübjektif hükümler ve akımlarla, aslından tamamen uzaklaştırılarak, bir lanetleme yaratık haline getirilir.

Nihayet yazar da toplumdaki biri olarak, lehte veya aleyhte bu umumî havanın elbette ki az çok etkisi altında kalacaktır. Yani bir tarihi şahsiyetin hikâyesi ele alınırken yazar, daha ilk adımda kendini bu zıtların, çelişmelerin rüzgârları içinde bulacaktır.

Ama ne var ki, yazarın vazifesi, hem bu havayı yaşamak, hem kendini bu havada esen akımlardan mümkün olduğu kadar kurtarmaktır. Tarafsız kalmaya çalışmaktır. Bu da her şeyden önce yazarın, kamu efkârında yerleşmiş hükümlere, kanaatlara karşı kendini korumasıyla mümkündür. Yani öyle olacaktır ki yazar, ele aldığı tarihi şahsiyet hakkında önce kamu efkârında yerleşmiş lehte ve aleyhte hükümleri ve kanaatları bir tarafa itecektir. Hayatını ele aldığı insan hakkında kendi vicdanında kendi kanaatlarını inşa edecektir. Diğer taraftan gene öyle olacaktır ki, bu inşa işi kendi görüş ve eğilimlerinin terkibi ol-

makla beraber, aynı zamanda okurda da hak ve adalet duygularına dayanan bir tasvip ile kabul bulacaktır. Böylece de yazarla okur arasında, her noktada ve tam olmasa bile, müşterek bir zemin yaratabilirse, yazar bahtiyardır.

Bu kitaba gelince?... Bu kitapta, biz, ele aldığımız konu bakımından, yukarıdan beri belirtilmeye çalışılan zıt, çelişmeli ve birbirini yıkan görüş hüküm ve kanaatların kıyasıya hüküm sürdüğü bir tarihi şahsiyetin hayatını işlemekteyiz. Gerçi bu şahsiyet, artık fani hayattan göçmüştür. Ama şu bir gerçektir ki, bugün de yurdumuzda kamuoyu, İnönü'nün etrafında olduğu kadar hiçbir şahsiyet etrafında çatkın ve çekişmeli değildir. Sonra şu da var: Bu kitap, gerçi İnönü'yü ve İnönü'nün hayat hikâyesi etrafında bir devrin akışını verir. Bu akış, eserin daha önce verilen birinci ve bu ikinci ciltleriyle, hem bu hayat hikâyesini hem de bu akışı kendi sayfalarında derlemeye çalışır. Ama bu akış içinde İnönü yalnız değildir. O da her insan gibi doğru veya yanlış çıkan hesapları, isabetli veya isabetsiz davranışları, çelişmeler, direnişler, hayranlıklar, alkışlar veya ret ve inkârlarla yürümüş olan dalgalı hayatıyla, evvela kendi kendisi ile bağdaşmaya çalışmıştır. Sonra bu akış içinde başka insanlar; yani onun devrinin insanları da sahnededirler. Bu insanların başında, çok cepheli hüviyetiyle bugünden ziyade yarın daha doğru değerlendirilecek olan bir yarı ilah, yani Kemal Atatürk vardır. Sonra bir sıra kahramanlar; paşalar, beyler, politikacılar, fikir ve kanaat adamları... Ama bunların yanında maceracılar, çeteciler, gizli komitacılar, politikacılar, yahut renksiz, hüviyetsiz katile katile insanlar... O, hayatını ister istemez bu selin ortasında yaşamak zorundadır. Hem öyle bir akış içinde ki, bu akışta isyanlar, ihtilaller, harpler, yenilgiler, zaferler birbirlerini kovalayacaktır.

Ve bütün bu olaylarla bu insanların manaları ve değeri hakkında, hem kamu efkârı, hem bu filmin kahramanları, çeşit çeşit hükümlere varmışlardır. Öyle hükümler ki, bugün, hem de Türkiye'de yazılan bazı yazılara göre, mesela Çerkez Ethem milli kahraman, İsmet Paşa ise, neredeyse bir vatan haini gibidir. Tıpkı mesela Atatürk'ün gene bugün bazılarınca "tüyü bozuk" biri, maceracı bir Makedonya komitacısı... sayılabildiği gibi...

Ama buna şaşmamalıdır. Bet ve inkâr, bütün nebilerin, kurtarıcılarının, kahramanların kaderidir. Bu hal, bütün büyük hareketlerin, ihtilallerin, inkılapların bir kanunudur. Bu kanun önünde tarihi şahsiyet, eğer halka hizmetlerini, halkın elinde başı ile ödemişse, bu bile tarihin onu bir koruyuşudur. Çünkü fikir, önderlerin, şahsiyetlerin, düşüncülerinin yarattığı bir kutsal vergidir. Halk, fikir yaratmaz. O, fikre yalnız sürüklenir. Ona ya bağlanır, ya bağlanmaz. Eğer halk bir gün yolunu şaşırıp da halkın başına, ya bir demagog, ya macera adamı ya da değersiz politikacı geçti mi, yani fikir yenildi mi, fikir adamı veya kurtarıcı, hizmetlerinin bedelini pekâlâ kanıyla ödeyebilir...

ŞİKÂYETSİZ BİR ADAM

İnönü'ye gelince?... İnönü o adamdır ki kendini ne alkışlara ne ret ve lanet seslerine lüzumundan fazla kaptırmaz. Yani o, ruh yapısı ve mizacı bakımından, hem kendini övmeye, hem kendini savunmaya en az vakit ayırabilmiş bir toplum ve siyaset adamıdır. Bu bakımdan ona hücum etmek o kadar kolaydır ki, bu hücum, basında veya radyoda mı olur, yahut da Uşak'taki gibi taşlamalarla mı olur, Topkapı'da bir cana kıyma taşkınlığı, yahut Ankara'da bir suikast mi olur, o bunlara karşı daima sessiz, müdafaasız ve şikâyetsiz kalmıştır. Ama tarih hiçbir hatayı affetmez. Bu gibi suçların da muhasebesi, bütün tarih boyunca daima ve ergeç, o suçu işleyenler aleyhine hesap terazisine konulur...

BİR USUL MESELESİ

İşte şimdi biz, *İkinci Adam*'ın ikinci cildine girerken, önümüzdeki konu, İnönü'nün bu hayat hikâyesini bütün bu şartlar, olaylar ve atmosfer içinde derlemeye çalışmaktır. Bu ciltte bu derleme, 1938-1950 arasındaki devri, yani İnönü'nün, Atatürk'ün ölümünden sonraki en yalnız zamanını içine alacaktır: Atatürk'ten sonra ve O'nun boş bıraktığı yerde bir devletin ve bir milletin sorumluluğunu yükleniş, sonra korkunç bir dünya harbi içinde Türk gemisini kayalara çarptırmadan barı-

şa varış, sonra tarihimizin en muammalı tecrübesi, yani “tek parti, tek şef ve otoriter hükümet” sisteminden bizzat onun önderliği ile ayrılış, yeni sorumluluklar ve nihayet iktidardan ayrılış...

Şimdi bana sorabilirsiniz:

“Peki, iyi ama bu kadar karışık şartlar, olaylar, bu kadar çok insanlar ve kanaatlar arasında yolunuzu siz nasıl bulacaksınız?”

Bu soru yalnız benim değil, gelmiş geçmiş bütün yazarların önünde ve daha kalemi ellerine aldıkları zaman beliren bir kaçınılmaz sorudur. Eğer bu mukadder sual yazarın kalemini bağlasaydı, değerleri çeşitli olsa da dünya birtakım şahsiyetlerin hayat hikâyelerinden mahrum kalırdı. Kaldı ki benim için dava, basit bir usul meselesidir ve bu usul şudur:

“Değerliyi değersizden ayırmak, dağlar gibi yığınlar teşkil eden değersiz hüküm, kanaat, anı ve belgeleri bir tarafa iterek; az’ın, doğru’nun ve değerlinin üstünde çalışmak... Ama her şeyden önce, hayatı ve devri söz konusu olan şahsiyetin; içinde yaşadığı şartları, olayları, atmosferi, onun mizacını, ruh yapısını dile getirmeye çalışmak...”

Hülasa bir tarihi şahsiyetin hayatını ele alan yazar; aslında işlenmiş topraklar üzerinde öyle bir araştırmacıdır ki, her adımda karmakarışık bir malzeme yığını içinde kendisine ancak sezisi, sağduyusu ve kalemiyle yol açmaya çalışacaktır.

Bu, hem bir kanun hem de güzel ve doğru bir kanundur...

Ankara – Bahçelievler
Şevket Süreyya AYDEMİR

BİRİNCİ KISIM

İkinci Adam'da, Tek Adam adlı üç ciltlik eserimizde konu olarak alınan Atatürk hadisesini günümüze kadar izleriz. Şu yönleriyle ki, bu hadise, Atatürk'ü doğuran şartlar içinde Atatürk'ün zuhuruyla başlamıştır. Bu hadise, 1920-1938 devresinde, Atatürk'ün, bayrağını taşıdığı bütün olaylarda, onun ve İnönü'nün kader birliği içinde gelişmiştir. 10 Kasım 1938'de Atatürk fani hayattan çekilince de, Atatürk'ü devam ettirmek ve ikmal etmek görevi, İsmet İnönü'nün omuzlarına, bütün ağırlığıyla oturmuştur...

Atatürk devam ettirilmiş ve ikmal edilmiş midir? İşte bu problemdir ki, İkinci Adam'ın bu cildinde, bütün olaylarda istifhamını çizen bir konu olarak yaşar.

Şimdi İkinci Adam'ın ikinci cildinde bu uzun hikâyenin 1938-1950 devresini bulacaksınız.

ISBN 978-975-14-0229-5

9 789751 402295

KDV'den muaftr